

PREFACI

A les llunyanes regions de Sibèria, enmig d'estepes, muntanyes o boscos impenetrables, es troben de vegades petites poblacions d'un miler o dos d'habitants com a molt, de lletges cases de fusta, amb dues esglésies, una a la vila, l'altra al cementiri; poblacions que semblen més aviat llogarets dels afores de Moscou que no ciutats. Normalment estan ben proveïdes d'*ispràvniks*,¹ assessors i tot de funcionaris subalterns. En general, a Sibèria, deixant de banda el fred, servir l'Estat és cosa agradable i càlida. La gent hi viu senzillament, sense liberalisme; els costums són antics, fermes, consagrats pels segles. Els funcionaris, que representen justament el paper de la noblesa siberiana, o són autòctons, siberians de soca-rel, o originaris de Rússia, la major part procedents de les capitals, seduïts per les pagues complementàries al sou, les dietes dobles i les temptadores esperances de futur. D'aquests, els que saben desentranyar l'enigma de la vida, gairebé sempre es queden a Sibèria i s'hi arrelen a pler. Posteriorment produeixen rics i dolços fruits. Però d'altres, gent frívola i incapaç de desentranyar l'enigma de la vida, de seguida avorreixen Sibèria i es pregunten amb nostàlgia: «¿Per què hi hem vingut?» Amb impaciència compleixen el termini legal del servei, tres anys, i quan expira sol·liciten immediatament el trasllat i retornen a casa, dient mal de Sibèria i mofant-se'n. No tenen raó: no tan sols des del punt de vista del servei, sinó també des de molts altres, a Sibèria es pot gaudir de plena felicitat. El clima és excel·lent; hi ha molts comer-

ciants notablement rics i hospitalaris; molts forasters hi viuen més que bé. Les senyoretetes floreixen com les roses i porten la moral fins a l'últim extrem. La caça menor vola pels carrers i topa per si sola amb els caçadors. Es beu xampany de forma molt immoderada. El caviar és extraordinari. La collita, en alguns llocs, té un rendiment d'un a quinze. En resum, és una terra beneïda. Només cal saber treure-li profit. I a Sibèria en saben, de treure-li profit.

En una d'aquestes petites viles alegres i pagades de si mateixes, amb una gent d'allò més amable, el record de la qual romanrà inesborrable en el meu cor, vaig conèixer Aleksandr Petròvitx Goriàntxikov, colon, nascut a Rússia gentilhome i terratinent, condemnat després a treballs forçats de segona categoria² per haver mort la seva dona, i que, expirats els deu anys de condemna a presidi imposats per la llei, humilment i sense fer-se veure, acabava els seus dies a la ciutat de K., com a colon. En realitat, havia estat adscrit a un *vólost*³ del raval, però vivia a la vila, on tenia la possibilitat de guanyar-se el pa fent classes a les criatures. A les poblacions siberianes sovint es troben com a professors colons desterrats, i no causen pas cap mena de repugnància. Ensenyen principalment francès, llengua indispensable per sortir-se'n a la vida, i que, sense ells, en els indrets allunyats de Sibèria, no en tindrien coneixement. Em vaig trobar per primera vegada amb Aleksandr Petròvitx a casa d'un antic funcionari emèrit i hospitalari, Ivan Ivànitx Gvózdikov, que tenia cinc filles, de distintes edats, prometedores de belles esperances. Aleksandr els feia classe quatre cops per setmana, a trenta copecs de plata la classe. El seu aspecte m'interessà. Era un home extraordinàriament pàl·lid i prim, encara jove, d'uns trenta-cinc anys, petit i esquifit. Sempre duia la roba ben neta, a l'europea. Si li dirigíeu la paraula, us mirava de fit a fit, atentament, escoltant amb estricta corte-

sia cada paraula vostra, com si hi pensés, com si a cada pregunta li poséssiu un problema o volguéssiu arrencar-li algun secret, i, al final, responia clarament i amb gravetat, però sospesant cada mot de la seva resposta, de manera que tot d'una us feia sentir incòmodes, i, al capdavant, us alegrava que la conversa s'acabés. Vaig preguntar per ell a Ivan Ivànix i així vaig saber que Goriàntxikov vivia de forma irreprotxable i honrada, i que, si no fos així, Ivan Ivànix no li permetria estar amb les seves filles; però que era terriblement misantrop, sobretot reclòs, extraordinàriament cultivat, que llegia molt però parlava poc, i que, en general, resultava difícil conversar-hi. Alguns afirmaven que estava decididament boig, malgrat reconèixer que, en el fons, no era cap defecte especial, i que la majoria dels membres il·lustres de la ciutat estaven disposats a tenir-li tota mena d'atencions, perquè al cap i a la fi els podia ser útil a l'hora de redactar peticions i demandes. Suposaven que devia ser d'una respectable família de Rússia, i potser ni tan sols de les últimes, però sabien que amb la deportació havia tallat en sec tot tracte amb ella; ras i curt, que s'havia perjudicat ell mateix. Tothom estava al cas de la seva història, sabien que havia mort la seva dona ja el primer any de casats, que l'havia morta per gelosia i que ell mateix s'havia lliurat (cosa que li havia alleugerit el càstig). Aquesta mena de crims sempre són vistos com una desgràcia i saben greu. Però, deixant això de banda, aquella persona excèntrica es mantenia obstinadament allunyada de tothom, i només apareixia en públic per fer les classes.

Jo, al principi, no li vaig prestar una especial atenció; però, sense saber per què, de mica en mica començà a interessar-me. Tenia alguna cosa de misteriós. No hi havia ni la més petita possibilitat de conversar amb ell. Per descomptat, sempre contestava les meves preguntes, fins i tot com si ho considerés un deure sa-

grat; però després de les seves respostes em resultava carregós preguntar-li res més, car en el seu rostre, després de tals converses, sempre s'hi notava sofriment i lassitud. Recordo que vaig sortir amb ell una vegada, una preciosa tarda d'estiu, de casa d'Ivan Ivànitx. De sobte, se m'acudí invitar-lo a entrar un moment a casa meva per fumar un cigarret. No puc descriure l'espant que es manifestà a la seva cara; totalment esmaperdut, va començar a murmurar paraules incoherents i tot d'una, mirant-me malament, es va posar a córrer cap a la vorera contrària. Em vaig quedar bocabadat. A partir d'aleshores, si ens trobàvem, em mirava amb una mena d'espant. Però jo no parava; alguna cosa m'atreia cap a ell, i al cap d'un mes, sense encomanar-me a Déu ni al diable, em vaig presentar a casa seva. Evidentment, vaig actuar d'una forma estúpida i gens delicada. Tenia una habitació als límits de la vila, a casa d'una vella mesquina, que vivia amb una filla malalta de tisi i que també tenia una filleta il·legítima, una criatura de deu anys, tota ella bonica i xiroia. Aleksandr Petróvitx seia al costat d'ella i li ensenyava a llegir just en el moment en què vaig entrar. En veure'm, es quedà tan torbat com si l'hagués enxampat cometent un crim. Totalment astorat, saltà de la cadira i em mirà amb els ulls esbantanats. Al final, vam seure; seguia atentament cada mirada meva, com si en cadascuna d'elles hi suposés una especial intenció secreta. Vaig adonar-me que era suspicax fins a la follia. Em mirava amb odi, una mica com si em preguntés: «¿Penses anar-te'n aviat?» Jo em vaig posar a parlar amb ell del poble, de les novetats del dia; ell no badava boca i somreia maliciosament; semblava no únicament que ignorés les notícies locals que tothom coneixia, sinó que ni tan sols li interessés saber-les. Després li vaig parlar de la nostra contrada, de les seves necessitats; em va escoltar en silenci i em mirà de fit a fit tan estranyament que al final em

neguitejava mantenir la conversa. A més a més, a penes li vaig despertar interès amb nous llibres i diaris; els duia jo a la mà, tot just recollits a correus, i els hi oferia encara per obrir. Els va donar un cop d'ull àvid, però de seguida canvià de parer i declinà l'ofertament, tot pretextant que no tenia temps lliure. Finalment, me'n vaig acomiadar, i en sortir de casa seva vaig notar que el meu cor es treia un pes insuportable del damunt. Em vaig avergonyir i em va semblar poc assenyat anar importunant un home que precisament tenia com a objectiu principal ocultar-se més i millor de tot el món. Però el fet ja estava fet. Recordo que, de llibres, amb prou feines n'havia vist allà, de manera que no devia ser pas cert allò que deien d'ell, que llegia molt. Tot i així, en passar de vegades, de nit i tard, per davant de les seves finestres, hi veia claror. ¿Què hi devia fer, allà, vetllant fins a la matinada? ¿Que potser escrivia? I si era això, ¿què escrivia exactament?

Les circumstàncies m'allunyaren de la nostra vila durant uns tres mesos. En tornar a casa, ja a l'hivern, em vaig assabentar que Aleksandr Petróvitx havia mort a la tardor, i havia mort en soladat, sense ni tan sols avisar el metge cap vegada. Al poble, ja gairebé s'havien oblidat de la seva persona. La seva habitació havia quedat buida. Jo de seguida vaig anar a parlar amb la mestressa del difunt, amb la intenció d'estirar-li la llengua: ¿en què s'entretenia el seu llogater en particular? ¿No escrivia alguna cosa? Per dos *grívenni*⁴ em va portar una cistella plena de papers deixats pel difunt. La vella confessà que ja havia fet servir dos quaderns. Era una dona poc acollidora i taciturna, de la qual era difícil extreure alguna cosa. Del seu llogater no em va poder dir res que em vingués de nou. En paraules d'ella, gairebé mai no feia res, i durant mesos no obria cap llibre ni agafava la ploma; en canvi, es passava nits senceres anant amunt i avall de l'habitació i tot

era rumiar i més rumiar, i de vegades parlava sol; s'estimava i acariciava molt la nena, la seva néta Kàtia, especialment després de saber que es deia Kàtia, i cada dia de Santa Caterina anava a encarregar una missa de rèquiem em memòria d'algú. L'hoste no suportava les visites; sortia de casa només per anar a fer classes als nens; fins i tot mirava malament la vella quan un cop per setmana entrava a endreçar-li una mica l'habitació, i gairebé mai no li havia dirigit la paraula en tots aquells tres anys. Vaig preguntar-li a la Kàtia si recordava el seu mestre. Ella em mirà en silenci, es girà de cara a la paret i es posà a plorar. Semblava, doncs, que aquell home havia trobat qui se l'estimava.

Em vaig endur els seus papers i els vaig examinar tot el dia. Tres quartes parts d'aquests papers eren fragments inútils i insignificants o bé exercicis de cal·ligrafia d'alumnes. Però hi havia un quadern força voluminós, amb lletra menuda i inacabat, potser abandonat i oblidat pel mateix autor. Es tractava de la descripció, bé que inconnexa, dels deu anys de vida de presidi que havia suportat Aleksandr Petróvitx. En alguns llocs, aquesta descripció era interrompuda per algun altre relat, per records estranys i espantosos, esbossats de forma irregular, febrilment, com forçats d'alguna manera. Vaig rellegir diverses vegades aquells esborranys i gairebé vaig quedar convençut que els havia escrit en estat de fol·lia. Però aquelles memòries de presidi —«Escenes de la Casa Morta»—,⁵ com les anomena ell mateix en algun punt del manuscrit, em van semblar no mancades d'interès. Un món enterament nou, fins aleshores ignorat, l'estranyesa de certs fets, algunes observacions singulars sobre la perdició de determinada gent, tot plegat em va seduir, i ho vaig llegir amb autèntica curiositat. Evidentment, em puc equivocar. Com a prova, triaré per començar dos o tres capítols, i que jutgi el públic...